

RUDOLF VERONIKA

MAGYAR–BAJOR KAPCSOLATOK A 13. SZÁZAD ELEJÉN

Első királyunk és Gizella bajor hercegnő házassága mindig is kiemelt helyet foglalt el a történettudományban, hiszen azon túl, hogy külpolitikai szempontból rendkívül előnyös volt, a menyasszonyt elkísérő udvarhölgyek, lovagok és egyháziak, illetve a rajtuk keresztül érkező kulturális hatás komoly mértékben befolyásolta a születőben lévő magyar állam arculatát.¹ E frigy jelentőségéhez mérhető esemény sem a 11. század második felében, sem pedig a 12. században nem történt, ráadásul a Német-római Császárságban is olyan folyamatok vették kezdetüket, amelyek a Magyar Királyság és a Bajor Hercegség eltávolodását segítették elő.

A Bajor Hercegség a 11. században a császári trónt is birtokló Száliak kezébe került, így a bajor politika tulajdonképpen megegyezett a birodalmival. A magyar királyok és a császár viszonya pedig kifejezetten feszültnek nevezhető az Árpád-kor korai szakaszaiban: a hatalmon lévő császárok előszeretettel avatkoztak bele a magyar trónviszályokba, de a magyar királyok sem voltak restek a Birodalom urának ellenségeit támogatni. A hercegség élére a 12. században a Stauf-császárokkal ellenséges Welfek kerültek, így a bajor hercegekkel fenntartott kapcsolat és minden érintkezés a (belső) birodalmi viszályok, esetleg az ezekkel párhuzamosan zajló, közkeletűen csak investitúraharc néven emlegetett

1 Erről bővebben: *Makk Ferenc*: Magyar külpolitika (896–1196). Szeged, 1996. (Szegei Középkortörténeti Könyvtár 2.) (továbbiakban: *Makk*, 1996.) 41–47. p.; *Trogmayer, Ottó*: Gisela von Bayern, die Königin Ungarns. In: Bayern – Ungarn. Tausend Jahre = Bajorország és Magyarország 1000 éve. Aufsätze zur Bayerischen Landesausstellung 2001. Vorträge der Tagung „Bayern und Ungarn im Mittelalter und in der frühen Neuzeit“ in Passau 15. bis 18. Oktober 2000. Hrsg.: Wurster, Herbert Wilhelm – Treml, Manfred – Loibl, Richard. Augsburg, 2001. 157–161. p.; *Varga, Gábor*: Ungarn und das Reich vom 10. bis zum 13. Jahrhundert. Das Herrscherhaus der Árpáden zwischen Anlehnung und Emanzipation. München, 2003. (Studia Hungarica – Schriften des Ungarischen Instituts München 49.) (továbbiakban: *Varga*, 2003.) 82–89. p.; *Boshof, Egon*: Gisela – eine bayerische Prinzessin auf dem ungarischen Königsthron. In: Passauer Jahrbuch, 52. (2010) 91–103. p. — Az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-20-3 kódszámú Új Nemzeti Kiválósági Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült. Köszönettel tartozom továbbá témavezetőmnek, Dr. Körmendi Tamás habilitált egyetemi docensnek (ELTE) tanácsaiért és útmutatásáért.

konfliktus kontextusában volt értelmezhető.² Emellett szintén a magyar–bajor viszony elhidegülését segítette elő a közös határ lassú megszűnése. Az eredetileg a Duna regensburgi szakaszától egészen a magyarok szállásterületéig terjedő Bajor Hercegség a 10–12. század során folyamatosan zsugorodott. 976-ban leválasztották róla Karintiát, 1153-ban az újonnan életre hívott Meráni Hercegség gyarapodott bajor területekkel, 1156-ban a korábban a bajor herceg vazallusaként létező Osztrák Őrgrófságot emelték hercegi rangra,³ ami 1180-ban Stájerországgal is megisméltódott.⁴ Az ilyenképpen létrejött új államalakulatok és az őket uraló dinasztiák már saját, a bajor hercegtől független politikát folytattak és alakították ki kapcsolatukat az Árpádokkal. Mindezen tényezők miatt a magyar és a bajor fél ekkoriban célzottan nem kereste egymás társaságát. A helyzet csak a 13. század elején változott meg, amikor ismét adatolható érintkezésekre, majd konkrét szövetségekötésre is sor került a két uralkodócsalád között.

A beinduló közeledés ellenére a 13. századi magyar–bajor kapcsolatok mind-ezidáig nem részesültek szisztematikus feldolgozásban sem hazánkban, sem pedig külföldön, így komolyabb szakirodalmi előzménnyel sem számolhatunk. Természetesen a Magyar Királyság, illetve a Bajor Hercegség 13. századi történetét feldolgozó munkák kisebb vagy nagyobb mértékben kitérnek a magyar–bajor viszonyra, ám közel sem kellően részletesen, továbbá jellemző módon nem vonják be rekonstrukciójukba a teljes forrásbázist.⁵ Ezek mellett néhány fontosabb

-
- 2 A Stauf-Welf ellentétre és a Magyar Királyság szerepére a teljesség igénye nélkül: *Schneidmüller, Bernd*: Heinrich der Löwe und die Welfen im mittelalterlichen Europa. In: *Salzgitter-Jahrbuch 17–18.* (1996) 24–41. p.; *Makk*, 1996. passim; *Varga*, 2003. passim; *Stauer und Welfen: zwei rivalisierende Dynastien im Hochmittelalter.* Hrsg.: Hechberger, Werner – Schuller, Florian. Regensburg, 2009. 10–155. p.
 - 3 Az ezt kimondó Privilegium minusra: *Appelt, Heinrich*: Privilegium minus. Das Staufische Kaisertum und die Babenberger in Österreich. Wien–Köln–Graz, 1976.
 - 4 Bővebben: *Appelt, Heinrich*: Zur diplomatischen Kritik der Georgenberger Handfeste. In: *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung* (továbbiakban: *MIÖG*), 58. (1950) 97–112. p.
 - 5 A Magyar Királyságra vonatkozó legfontosabb művek: *Pauler Gyula*: A magyar nemzet története az Árpád-házi királyok alatt. I–II. Bp., 1899. (továbbiakban: *Pauler*, 1899.) II.; *Almási Tibor*: A tizenharmadik század története. Bp., 2000. (Magyar Századok) (továbbiakban: *Almási*, 2000.); *Kristó Gyula*: Háborúk és hadviselés az Árpádok korában. Bp., 2003. (továbbiakban: *Kristó*, 2003.) A Bajor Hercegségre: *Handbuch der bayerischen Geschichte. II. Das alte Bayern, der Territorialstaat vom Ausgang des 12. Jahrhunderts bis zum Ausgang der 18. Jahrhunderts.* Hrsg.: *Spindler, Max.* München, 1969. (továbbiakban: *Spindler*, 1969.); *Hödl, Günther*: Bayern, Österreich und die Steiermark in der Zeit der frühen Wittelsbacher. In: *Wittelsbach und Bayern.* 295–306. p. (továbbiakban: *Hödl*, 1981.); *Kraus, Andreas*: Das Herzogtum der Wittelsbacher:

eseményt feldolgozó tanulmány áll a kutatók rendelkezésére, amelyek szintén nem tudják megkerülni a szóban forgó témát, ám ezek elszórtsága és kis száma a teljes kép megalkotásához nem elegendő.⁶

Jelen tanulmány az említett hiány pótlására vállalkozik, vizsgálat alá vonva a teljes rendelkezésre álló forrásanyagot. Utóbbi zömében elbeszélő forrásokat — elsősorban bajor, osztrák és stájer évkönyveket, illetve krónikákat —, valamint okleveleket, levelezéseket takar. Okleveles források tekintetében természetesen kiemelt helyet foglalnak el az érintett felek, tehát a magyar királyok és a bajor hercegek által kiadott diplomák, de mellettük olykor a szomszédok kiadványai is értékes adalékokkal szolgálnak.

1. Rendszertelen érintkezések

A magyar királyok már a 13. század legelején kapcsolatba kerültek a Bajor Hercegséget 1180 óta birtokló Wittelsbach-dinasztia tagjaival. Az utóbbiból kikerülő Konrád mainzi érsek (1161–1165 és 1183–1200) ugyanis 1200-ban Magyarország határvidékére érkezett, hogy Gregorius de Crescentio⁷ bíborossal és VI. Lipót

Die Grundlegung des Landes Bayern. In: Wittelsbach und Bayern. I/1. Die Zeit der frühen Herzöge von Otto I. zu Ludwig dem Bayern. Beiträge zur bayerischen Geschichte und Kunst. 1180–1350. Hrsg.: Glaser, Hubert. (továbbiakban: Wittelsbach und Bayern.) München–Zürich, 1981. 165–200. p. (továbbiakban: *Kraus*, 1981.); *Hubersteiner*, *Benno*: Bayerische Geschichte. Staat und Volk, Kunst und Kultur. München, 1992. (továbbiakban: *Hubersteiner*, 1992.)

- 6 Ezek közül néhány: *Patze, Hans*: Die Wittelsbacher in der mittelalterlichen Politik Europas. In: Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte (továbbiakban: ZBLG), 44. (1981) Nr. 1. 33–80. p. (továbbiakban: *Patze*, 1981.); *Boshof, Egon*: Bayern und Österreich in der Schlussphase der Herrschaft Friedrichs II. In: ZBLG, 63. (2000) Nr. 2. 415–443. p. (továbbiakban: *Boshof*, 2000.); *Schlütter-Schindler, Gabriele*: Die Heiratsverbindungen der frühen Wittelsbacher Herzöge. In: ZBLG, 67. (2004) Nr. 3. 581–640. p. (továbbiakban: *Schlütter-Schindler*, 2004.)
- 7 Gregorius de Crescentio előbb a Szent Mária in Aquiro szerpap bíborosa, majd a Szent Vitális áldozópap bíborosa. Már III. Celesztin alatt is végzett legátusi megbízatásokat, majd pápai ügyhallgató lett. 1199-ben pápai oldalkövetként Magyarországra küldte III. Ince, hogy rendezze az Imre és András közötti viszályt. 1207-ben ismét Magyarországon járt a halicsi egyház Rómával történő egyesítésének ügyében, valamint őt bízta meg a pápa azzal, hogy kivizsgálja Meráni Bertold alkalmasságát a kalocsai érseki szék betöltésére. Ezt követően nem sokkal, valamikor 1209 előtt távozott az élők sorából. Gregorius de Crescentio. In: DeleatOnline <http://deleatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/18> (Letöltés ideje: 2021.07.21.); *Barabás Gábor*: Gregorius de Crescentio bíboros élete és magyarországi legációi. In: Varietas delectat. Pápai megbízottak a 11–13. századi Magyarországon – Papal Representatives in Hungary in the 11–13th Centuries. Szerk.: Kiss Gergely. Pécs, 2016. 93–115. p.

osztrák–stájer herceggel (1198–1230) békét teremtsen az egymással viszálykodó Imre király (1196–1204) és András herceg között. A két fivér konfliktusa tulajdonképpen apjuk haláláig nyúlik vissza. Mint ismeretes, III. Béla a trónt idősebb fiának, Imrének tartotta fenn, fiatalabb fiára, Andrásra pedig pénzt, várakat és a korábban tett keresztes fogadalmát hagyta. Utóbbi azonban inkább területi hatalomra tört és fellázadt bátyja ellen. VI. Lipót segítségével 1197-ben győzelmet aratott Imre felett Macseknál (Mačke), ami hozzájárulhatott az ország megosztásához. 1199-ben újra a fegyvereké lett a főszerep, ám a hadiszerencse ezúttal Imrét pártolta: András vereséget szenvedett Rádnál és menekülni kényszerült. Ekkor újfent unokatestvére, VI. Lipót sietett a segítségére, aki menedéket nyújtott neki az Osztrák Hercegségben.⁸ Ezen események után pedig — ahogy fentebb említettem — a két fél csak közvetítők útján tudott békét kötni. A Kölni Szent Pantaleon Évkönyv⁹ így számol be erről: „Ezután Konrád püspök [helyesen érsek – R. V.] Magyarországra ment, hogy elsimítsa a testvérek közti ellentétet, s [ott] mindkettejük által tiszteletteljesen lett fogadva. Kettejükkel, Ausztria hercegével, Lipóttal és Magyarország minden főemberével tanácskozáván és egyetértésre jutván, oly módon teremtett békét, hogy mindketten [Imre és András] a kereszt jelével keljenek át a tengeren, a Magyar Királyságot pedig a mondott Ausztria hercegére bízzák, hogy ha az egyikük a tengerentúlon fizetné meg a test adósságát, akkor a túlélő visszatérvén birtokolja az országot.”¹⁰

8 Imre és András konfliktusáról bővebben: *Pauler*, 1899. II. 12–14., 17–22. p.; *Szabados György*: Imre és András. In: *Századok*, 133. (1999) (továbbiakban: *Szabados* 1999.) 94., 105. p.; *Scheibelreiter, Georg*: Die Babenberger. Reichsfürsten und Landesherren. Wien–Köln–Weimar, 2010. (továbbiakban: *Scheibelreiter*, 2010.) 239–240., 277. p.; *Körmendi, Tamás*: The Struggle between King Emeric of Hungary and Duke Andrew in Dalmatia (1197–1203). In: *Стефан Првовенчани и његово доба — Stefan the First-Crowned and His Time*. Ed.: Rastović, Aleksandar – Komatina, Ivana. Belgrade, 2020. (Collection of Works, 42.) 195–210. p.

9 A kölni Szent Pantaleon monostor évkönyve a világ teremtésétől 1237-ig, kiegészítéssel együtt 1249-ig beszéli el az eseményeket. Műfaját tekintve világrónika. Az 1199-es évig túlnyomórészt Michelsbergi Frutolf és Aurai Ekhard, valamint a Kölni Királykrónika szövegét vették át a szerzetesek, 1200-tól azonban önálló értesüléseket is közölnek. *Wattenbach, Wilhelm – Schmale, Franz Josef*: Deutschlands Geschichtsquellen im Mittelalter. I. Vom Tode Heinrichs V. bis zum Ende des Interregnum. Darmstadt, 1976. 109–112. p.

10 „Post hec Cunradus episcopus Ungariam intravit, ut discordiam fratrum sedaret, et ab utroque honorifice susceptus est. Inito consilio et habito consensu utriusque et ducis Austrie Lupoldi omniumque principum Ungarie, pacem tali modo statuit, ut signati cruce mare transirent et regnum Ungarie predicto duci Austrie commendarent, ut si quis illorum morte preventus in transmarinis partibus debitum carnis exsolveret, supervivens rediens ad patriam regnum possideret.” — *Annales Sancti Panthaleonis Coloniensis*. Ed.: Pertz, Georg Heinrich. In:

A tárgyalások természetesen a jelen lévők személyes kapcsolatainak gyarapítását is szolgálhatták, így nem elképzelhetetlen, hogy Imre és/vagy András Konrád révén tapogatózni kezdett a bajor hercegi dinasztia felé, ennek azonban nem lett foganatja, ugyanis a mainzi érsek a hazafelé úton elhunyt. A váratlan eseményt unokaöccse, I. Lajos bajor herceg (1182–1231) az érsek kincseinek eltulajdonítására használt fel, így Konrád talán nem is lett volna igazán alkalmas a két dinasztia közötti közeledés elősegítésére.¹¹

Ugyanígy csak óvatosan feltételezhető, hogy a magyar–bajor viszony vagy a két uralkodócsalád közötti kapcsolatfelvétel is felmerülhetett Erlai Wolfger passauai püspök (1191–1204) magyarországi útján vagy akár az Imrével folytatott követváltásai során. A passauai püspök utazásairól fennmaradt számadásokból tudható, hogy a magyar király egy meg nem nevezett követe 1203. szeptember 22. környékén a St. Pöltenben időző püspöknél járt, majd 1204 januárjában újabb követet küldött hozzá, ám ezúttal Passauba, az év márciusában pedig az ismét az Osztrák Hercegségbe látogató Wolfger a magyar király költségén kelt át Dévénynél a Dunán.¹² Az említett számadások alapján római útjára magyarok egy kis, közelebről nem meghatározható csoportja is elkísérte a főpapot, de Imrével se szakította meg kapcsolatát: 1204. június 9-én egy bizonyos Burchardot

Monumenta Germaniae Historica. Scriptorum. I–XXXVIII. Ed.: Pertz, Georg Heinrich et alii. Hannover, 1826–2006. (továbbiakban: MGH SS) XVII. (továbbiakban: Annales S. Pantaleonis.) 809. p. Említi még: Annales Claustroneoburgenses. Ed.: Wattenbach, Wilhelm. In: MGH SS IX. (továbbiakban: Annales Claustroneoburgenses.) 620. p.; Anonymi Chronicon Austriacum. Ed.: Rauch, Adrian. In: Rerum Austriacum Scriptorum. II. Wien, 1793. 229. p. — A testvérviszály mindazonáltal 1203-ban újból fellobbant, és tulajdonképpen csak 1205-ben, András trónra kerülésével jutott nyugvópontra. *Pauler*, 1899. II. 32–33., 36–39.; *Szabados*, 1999. 108–111.; *Körmendi Tamás*: A „varasdi jelenet” kritikája. Megjegyzések Imre király és András herceg trónviszályának történetéhez. In: Tiszteletkőr. Történeti tanulmányok Draskóczy István egyetemi tanár 60. születésnapjára. Szerk.: Mikó Gábor – Péterfi Bence – Vadas András. Bp., 2012. 503–513. p.

- 11 Wittelsbachische Regesten von der Erwerbung des Herzogthums Baiern 1180 bis zu dessen erster Widervereinigung 1340 in Oberbaiern bis auf Rudolfs I. Tod 1319 und Ludwigs des Baiern Königswahl 1314, in Niederbaiern bis auf das Erlöschen der ersten niederbayerischen Linie 1340. Hrsg.: Böhmner, Johann Friedrich. Stuttgart, 1854. (továbbiakban: WR) 4. p.
- 12 Die Regesten der Bischöfe von Passau. I–IV. Hrsg.: Boshof, Egon – Frenz, Thomas. München, 1992–2013. (Regesten zur bayerischen Geschichte.) (továbbiakban: RBP) I. Nr. 1085.; *Heger, Hedwig*: Das Lebenszeugnis Walthers von der Vogelweide. Die Reiserrechnungen des Passauer Bischofs Wolfger von Erla. Wien, 1970. (továbbiakban: *Heger*, 1970.) 79., 90., 169–171. p.

küldött Vicenzába a magyar király ott várakozó követéhez.¹³ A követváltások okáról nincsenek információink, az említett számadások ezzel kapcsolatban nem nyújtanak tájékoztatást. Az ezeket közzé tevő Hedwig Heger felvetette, hogy az 1203. szeptemberi alkalomnak köze lehetett VI. Lipót november eleji esküvőjéhez, 1204-ben pedig Imre fiának, a későbbi III. Lászlónak (1204–1205) a koronázása, András herceg aktuális fogsága vagy éppen utóbbi feleségének, Meráni Gertrúdnak a hazaküldése is szóba kerülhetett.¹⁴ Emellett az is elképzelhető, hogy a déli területen is érdekelt Imre a következő aquileiai pátriárkával kívánt egyeztetni a jövőről.¹⁵ Ugyanígy nem zárható kis az sem, hogy a relatíve sűrű követváltás pénzügyi okokra vezethető vissza. A passai püspök ugyanis közelebről ismeretlen időpontban 2000 márkát kölcsönzött a magyar királytól, a visszafizetés terén azonban nem jeleskedett. III. Ince pápa (1198–1216) 1202. október 2-án arra panaszkodott II. Eberhard salzburgi érseknek (1200–1246), hogy a passai suffraganeusa nemcsak, hogy elhagyta a pápai tábornak a német trónviszályban, de még a 2000 márkát sem törlesztette Imre felé.¹⁶ Ezen lehetőségek mellett persze az sem zárható ki, hogy a tanácskozások témája az éppen zajló és alább még bővebben kifejtendő német trónviszály volt. Imre talán kísérletet tett a főpap átcsábítására a pápai táborba, vagy éppen fordítva, Wolfger próbálkozott meg a magyar király átállításával. A későbbi fejlemények fényében inkább az előbbi

13 Heger, 1970. 95., 96., 101., 102., 103., 105., 107. p.; RBP I. Nr. 1158. — A Wolfgerrel tartó magyarok csak „Hungari” alakban szerepelnek a számadásokban, így név szerint nem azonosíthatók. A számukra kiutalt összegek és tételek általános megfogalmazása („pro tunica” vagy „pro vino”) pedig foglalkozásukat sem árulja el. Ennek megfelelően egyes kutatók szerint Imre bizonyos szolgálatok miatt biztosított kíséretet a püspöknek, mások viszont zsoldosoknak tartják őket, de az is felmerült, hogy kereskedők, esetleg zenészek voltak. Hegerrel egyetértve csupán annyi állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy Wolfger kíséretében magyarok is voltak. Heger, 1970. 170. p.

14 Heger, 1970. 157–158., 170. p.

15 A korábbi szakirodalom még azt feltételezte, hogy Wolfger azért ment Rómába, hogy kieszközölje a pátriárkává választását, azonban újabban Othmar Hageneder rámutatott, hogy a választás már közvetlenül Peregrin pátriárka 1204. május 15-i halála után megtörtént, így III. Incének már „csak” a megerősítés maradt hátra. Hageneder; Othmar: Innocenz III. und Wolfger von Passau: Nächster Akt. In: Pápste, Privilegien, Provinzen. Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte. Festschrift für Werner Maleczek zum 65. Geburtstag. Hrsg.: Gießauf, Johannes – Muraier, Rainer – Schennach, Martin P. Wien–München, 2010. (továbbiakban: Hageneder, 2010.) 127–128. p.

16 Regesta Archiepiscoporum Salisburgensium inde ab anno MCVI usque ad annum MCCXLVI. Regesten zur Geschichte der Salzburger Erzbischöfe Conrad I., Eberhard I., Conrad II., Adalbert, Conrad III. und Eberhard II. Hrsg.: Meißler, Andreas von. Wien, 1866. Nr. 5801. (1079. p.)

tűnik valószínűnek, hiszen a Magyarországról egyenesen Rómába utazó főpap már a szentatya táborához tartozva hagyta el a Kúriát, amely pártváltásnak az előkészítésében talán nem alaptalanul sejthetjük Imre ténykedését.¹⁷ Mivel a passzai püspök és a bajor herceg ekkoriban épp jó viszonyt ápoltak egymással és ráadásul azonos politikai nézőpontra is voltak, joggal feltételezhető, hogy Wolfger akár közvetíthetett is a két uralkodó között — annak ellenére is, hogy a német trónviszályban eltérő aspiránst támogattak —, de információk továbbadásával biztosan számolhatunk.

2. Az egymásra találás

Ezen sporadikus és csak a kapcsolatfelvétel lehetőségét magukban hordozó érintkezésekkel szemben — amelyek végső soron legalább arról gondoskodtak, hogy a két dinasztia információkkal rendelkezzen egymásról — három tényező egészen biztosan közelebb vitte egymáshoz a két családot.

Ezek közül az első egy ekkortájt létesített dinasztikus kapcsolat volt. I. Lajos bajor herceg első hitvese halála után feleségül vette Csehországi Ludmillát, Frigyes cseh herceg (1172–1173 és 1178–1189) és Árpád-házi Erzsébet leányát.¹⁸ Erzsébet II. Géza (1141–1162) leányaként a magyar trónon ülő Imre, valamint az őt követő II. András (1205–1235) unokatestvére, vagyis egészen közeli rokona volt. Az új hazájában leginkább a Seligenthalban található, első ciszterci női apátság alapítójaként elhíresült Ludmilla ráadásul annak az I. Ottokár cseh királynak (1198–1230) volt az unokahúga, aki 1199 óta házasságban élt Árpád-házi

17 *Hageneder*, 2010. 127–128. p.

18 *Bieblová, Kristýna*: Ludmila Přemyslovna, manželka Ludvíka I. Dolnobavorského. Diplomová práce. (Univerzita Karlova) Praha, 2016. 36–37., 39. p. – A cseh–bajor viszonyban is mérföldkőnek számító házasság egyébként utóbb komoly konfliktusforrássá vált a két uralkodócsalád között, ugyanis I. Lajos a friggyel egy időben gyámsága alá vette felesége III. Albert bogeni gróffal kötött első házasságából született gyermekeit. Mivel utóbbiak házasságai gyermekeiknek maradtak, a bogeni birtokok I. Lajos és Ludmilla elsőszülött fiára, II. Ottó bajor hercegre szálltak. Ludmilla révén azonban a cseh királyi dinasztia is érdekeltnek tartotta magát az ügyben, főleg a bogeni grófok cseh hűbérei miatt, amelyek Schüttenhofen központtal több várat is magukba foglalva, szinte ékként fűrdtek bele a Cseh Királyság szövetébe. A bogeni örökség kérdése több háború (névleges) kiindulópontjává vált az 1250-es és 1260-as években. *Piendl, Max*: Böhmen und die Grafen von Bogen. In: *Bohemia*, 3. (1962) 137–138., 144–146. p.; *Spindler*, 1969. 44., 49. p.

Konstanciával, az említett Imre és II. András testvérével.¹⁹ Az 1204-ben megkötött cseh–bajor frigy révén tehát a Wittelsbachok bekerültek az Árpádok tágabb rokonságába.

Szintén nagyban hozzájárult a magyar–bajor egymásra találáshoz az uralkodók érdekközössége, ami az 1198 és 1214 között zajló német trónviszályban folytatott politikában nyilvánult meg. VI. Henrik német-római császár (1190–1197) 1197. évi halála után a birodalmi fejedelmek széthúzása következtében kettős királyválasztásra került sor. Az eddig hatalmon lévő Stauf-dinasztia támogatói az elhunyt császár öccsét, Sváb Fülöpöt (1198–1208), míg ellenlábasai az ellenséges Welf családból származó IV. Ottót (1198–1218) választották királlyá a következő évben. A kettejük között kirobbanó háború természetesen választásra készítette a Birodalom fejedelmeit, de a külföldi uralkodók sem szemlélhették semlegesen a történéseket. A Wittelsbachok kezdettől fogva kitartottak a Staufok mellett, hiszen 1180-ban mégiscsak a dinasztia egy emblemikus alakjától, Barbarossza Frigyesztől kapták hűbérbe Bajorországot.²⁰ Imre ugyan rövid uralkodása alatt a pápát, és ebből következően IV. Ottót támogatta, ám II. András 1205. évi trónra kerülése ezen a téren is változást hozott. 1205-től egészen Sváb Fülöp 1208. évi meggyilkolásáig mind II. András, mind I. Lajos a Stauf-tábort erősítette. Ezt követően ugyan kényszerűségből átálltak IV. Ottó táborába, ám amint utóbbi magára vonta a pápa haragját, mindkét uralkodó elfordult tőle. 1211-ben már VI. Henrik időközben felnőtt fiát, II. Frigyeszt (1212–1250) kezdték el támogatni, utóbbi végső győzelme után pedig személyesen vagy követeik útján a koronázásán is részt vettek.²¹

19 Konstanciáról és az Ottokárral kötött frigyéről bővebben: *Rudolf Veronika*: Árpád-házi Konstancia, a csehek királynéja. In: *Magister historiae*. III. Válogatott tanulmányok a 2016-ban és 2017-ben megrendezett középkorral foglalkozó, mesterszakos hallgatói konferenciák előadásából. Szerk.: Borbás Benjámín – Kozák-Kígyóssy Szabolcs László. Bp., 2019. (ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola, Tanulmányok – Konferenciák 14.) 123–144. p.

20 Ennek hátterére: *Glaser, Hubert*: Auftakt. Der Dynastiegründer. Pfalzgraf Otto II. von Wittelsbach, Kaiser Friedrich Barbarossa und der Hoftag von Altenburg am 16. September 1180. In: *Wittelsbach und Bayern*. 5–11. p.

21 A német trónviszályról bővebben a teljesség igénye nélkül: *Winkelmann, Eduard*: Philipp von Schwaben und Otto IV. von Braunschweig. I–II. Leipzig, 1873–1878. (*Jahrbücher der deutschen Geschichte*.); *Csendes, Peter*: Philipp von Schwaben — Ein Staufer im Kampf um die Macht. Darmstadt, 2003.; *Hucker, Bernd Ulrich*: Otto IV. Der wiederentdeckte Kaiser. Eine Biographie. Frankfurt am Main, 2003.; *Landau, Peter*: Die Ermordung des deutschen Königs Philipp von Schwaben in Bamberg am 21. Juni 1208. Rechtsgeschichtliche Fragen zum ersten deutschen Königsmord. In: *Päpste, Privilegien, Provinzen. Beiträge zur Kirchen-, Rechts- und Landesgeschichte*. Festschrift für Werner Maleczek zum 65. Geburtstag. Hrsg.: Glebaut, Johan-

Mindazonáltal a rokonság, illetve a politikai érdekazonosság ekkor még nem volt elegendő szorosabb kapcsolatok kialakításához, a Bajor Hercegség ugyanis riválisként tekintett az Osztrák Hercegségre, csakúgy mint a Meráni Hercegségre, amelyekkel II. András kifejezetten baráti kapcsolatban állt. VI. Lipót osztrák és stájer herceg a magyar király unokatestvére volt, ráadásul többször segítséget nyújtott neki Imrével folytatott viszályában, majd közös kereszties hadjáraton is részt vettek.²² Egy 1205-ben bekövetkezett, kisebb elhidegülést leszámítva tehát alapvetően jó viszonyt tartott fenn nyugati szomszédjával. András felesége, Gertrúd pedig a meráni herceg lányaként látta meg a napvilágot, több családtagja töltött hosszabb vagy rövidebb időt Magyarországon, a kapcsolat pedig a királyné 1213. évi meggyilkolása után is megmaradt.²³ Ennek fényében a magyar és a bajor fél közötti közeledés csak akkor válhatott volna valósággá, ha a Magyar Királyság szakított volna az egyik (vagy esetleg mindkét) említett szövetségesével. Ez a fordulat azonban csak az 1220-as évek közepén következett be.

nes – Muraier, Rawer – Schennach, Martin P. Wien–München, 2010. 229–244. p. — II. Frigyes az időközben megürült Rajnai Palotagrófsággal jutalmazta I. Lajos hű szolgálatait és kitartását, a Birodalom második emberévé téve őt. *Schneidmüller, Bernd*: 1214 – Wittelsbachische Wege in die Pfalzgrafschaft am Rhein. In: *Die Wittelsbacher und die Kurpfalz im Mittelalter. Eine Erfolgsgeschichte?* Hrsg.: Pletzger, Jörg et alii. Regensburg, 2013. 23., 27–28., 31–33. p.

- 22 Közös kereszties hadjáratukra: *Borosy András*: A kereszties háborúk és Magyarország. II. In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 109. (1996) 2. sz. 11–45. p.; *Veszprémy László*: II. András magyar király kereszties hadjárata, 1217–1218. In: *Magyarország és a kereszties háborúk. Lovagrendek és emlékeik*. Szerk.: Laszlovszky József – Majorossy Judit – Zsengellér József. Máriabesnyő–Gödöllő, 2006. 99–112. p.; *Scheibelreiter*, 2010. 288–290. p.
- 23 Gertrúd fivére, Bertold fiatal kora ellenére hosszan viselte a kalocsai érseki méltóságot, de emellett horvát–szlavón–dalmát bánként, Bács és Bodrog ispánjaként, sőt Erdély élén is felült. *Varga*, 2003. 241. p. Sváb Fülöp 1208. évi meggyilkolásakor Gertrúd két másik fivérére, Ekbert bambergi püspökre és Henrik isztriai ögrófra is gyanú vetült, minek következtében IV. Ottó megfosztotta őket birtokaiktól és birodalmi átkot mondott ki rájuk. A Merániakkor ekkor kb. egy évre Magyarországra menekültek. *Schütz, Alois*: *Das Geschlecht der Andechs-Meranier im europäischen Hochmittelalter*. In: *Herzöge und Heilige*. Hrsg.: Kirmeier, Josef – Brockhoff, Evamaria. München, 1993. 21–187. p. (továbbiakban: *Schütz*, 1993.) 76–77. p.; *Varga*, 2003. 242–243. p. Gertrúd meggyilkolására: *Körmendi Tamás*: A Gertrúd királyné elleni merénylet körülményei. In: *Egy történelmi gyilkosság margójára. Merániai Gertrúd emlékezete, 1213–2013*. Tanulmánykötet. Szerk.: Majorossy Judit. Szentendre, 2014. 95–121. p.

A mai Ausztria területén keletkezett Garsteni²⁴ és Heiligenkreuzi Évkönyvek²⁵ (továbbá az utóbbit szó szerint átvevő Klosterneuburgi Évkönyv²⁶) az 1225. évhez kapcsolódóan beszámolnak arról, hogy II. András meg nem nevezett indítatásból összeesküdött I. Lajos bajor herceggel VI. Lipót ellen. A szervezkedés azonban nem ért célt, a kegyúr az isteni közbenjárásnak köszönhetően elkerülte a veszedelmet.²⁷ Az összeesküvés hátterében bajor részről régi területi követelések, illetve a már említett rivalizálás állt.²⁸ II. András esete azonban már nem ilyen egyértelmű, hiszen egészen eddig alapvetően baráti viszonyban állt VI. Lipóttal.

Az ok véleményem szerint a magyar belpolitikában keresendő. Mint ismeretes II. András 1223-ban minden különösebb előzmény nélkül felesége, Laszkarisz Mária eltaszítására szólította fel elsőszülött fiát, Bélát. Ennek hátterében Bárány Attila kutatásai alapján nem belső gondok, Béla lázadása vagy éppen a nemesi elit nyomása, hanem egy szintiszta külpolitikai megfontolás állt: az 1220-as évek elején uralkodóváltásra került sor a Nikaiai Császárságban, a frissen trónra lépő

-
- 24 A garsteni monostorban a Melki Évkönyv folytatásaként készült forrás az 1181 és 1257 közötti eseményekről számol be, nagyban támaszkodva a Melki, a Heiligenkreuzi, az Admonti és a Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyvére, valamint a Leobeni Névtelenre. Az 1220-as évekig kifejezetten szoros kapcsolatot mutat az Admonti Évkönyvvel, valószínűleg egy ősforrásra vezethetőek vissza, a későbbi időszakra azonban egyedi értesüléseket is hoz. *Körmendi Tamás*: Az 1196–1235 közötti magyar történelem nyugati elbeszélő forrásainak kritikája. Bp., 2019. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések.) (továbbiakban: *Körmendi*, 2019.) 75–76. p.
- 25 A heiligenkreuzi monostor évkönyve több részletben készült el. Az első réteg az 1225 és 1233 közötti időszakra tartalmaz híradásokat és egyebek mellett a Bécsi Skót Évkönyv kivonatának tekinthető. (Ennek ellenére utóbbi nem tartalmazza a főszövegben említett híradást.) A második réteg azonban már önálló értesülések alapján tárgyalja az 1234 és 1266 közötti eseményeket, ezért a korszak egyik legfontosabb és leghitelesebb forrásának tekinti a kritikai irodalom. *Körmendi*, 2019. 66–67. p.
- 26 A klosterneuburgi monostor évkönyvén belül hat redakciós fázis különíthető el. A Melki Évkönyvből szó szerint átvett, 1075 és 1139 közötti történéseket elbeszélő részt az önálló betoldásokat is tartalmazó, 1139 és 1142 közti eseményekről tudósító folytatás követi. A harmadik rész 1142 és 1224 között a második részre épít, majd az 1233-ig terjedő intervallumra a Heiligenkreuzi Évkönyvből kölcsönöz. Egy nagyobb kihagyás után, 1267-től 1288-ig terjed a negyedik, 1307–1455 közöttre az ötödik és végül 1324–1383 közöttre a hatodik redakciós fázis. *Körmendi*, 2019. 68. p.
- 27 *Annales Garstenses*. Ed. Wattenbach, Wilhelm. In: MGH SS IX. (továbbiakban: *Annales Garstenses*.) 596. p.; *Annales Sancrucenses*. Ed. Wattenbach, Wilhelm. In: MGH SS IX. (továbbiakban: *Annales Sancrucenses*.) 626. p.; *Annales Clastroneoburgenses*. 636. p.
- 28 I. Lajos a stájer hercegi dinasztia kihalása után igényt tartott a korábban Bajorországhoz tartozó Enns feletti területekre (Land ob der Enns), amit a Babenbergek viszont a Georgenberger Handfeste értelmében az örökség részeként a saját uralmuk alá vontak. *Spindler*, 1969. 33. p.

Vatatzész (1222–1254), Mária sógora pedig nem a korábbi magyarbarát orientációt kívánta folytatni. Mária és Béla házassága eképpen haszontalanná vált a Magyar Királyság számára, II. András pedig egy előnyösebb frigy megkötését célozva próbált szabadulni menyétől.²⁹ Béla a pápához fordult tanácsért, majd miután a kiküldött vizsgálóbizottság — az egri, a váradi és a váci püspök — mindent rendben talált a házassággal kapcsolatban, visszafogadta hitvesét.³⁰ Az apai parancsral való szembeszegülés miatt azonban Bélának az év első hónapjaiban menekülniük kellett. A fiatalokat a pápa által is buzdított VI. Lipót fogadta be, ahogyan tette azt korábban Imre özvegyével, Konstanciával és fiával, III. Lászlóval.³¹ A VI. Lipótnak küldött levéllel közel egy időben III. Honoriusz (1216–1227) I. Ottokár cseh királyt és I. Bernárd karintiai herceget (1202–1256) is arra szólította fel, hogy nyújtsanak menedéket Bélának, ha netalán az Osztrák Hercegségből is távozni kényszerülne.³² Erre végül nem volt szükség, mivel II. András verziójának ismeretében III. Honoriusz megváltoztatta álláspontját, és 1224 márciusában már arra kérte az osztrák herceget, hogy bírja rá Bélát a békülésre és az apai szó iránti engedelmességre, amit VI. Lipót minden bizonnyal meg is tett, hiszen pártfogoltja néhány hónap múlva feleségével együtt visszatért Magyarországra.³³ Béla és felesége befogadása mindazonáltal nem múlt el nyomtalanul, miképpen azt az említett források is tanúsítják. Kiindulva az 1205-ös eseményekből, amikor Lipót kész lett volna fegyverrel megvédeni Aragóniai Konstanciát és a kis III. Lászlót a háborúra készülő Andrással szemben,³⁴ a magyar király joggal

-
- 29 *Bárány Attila*: II. András balkáni külpolitikája. In: II. András és Székesfehérvár. King Andrew II and Székesfehérvár. Szerk.: Kerny Terézia – Smohay András. Székesfehérvár, 2012. (A Székesfehérvári Egyházmegyei Múzeum Kiadványai 7.) 150–151. p.; *Bárány Attila*: II. András és a Latin császárság. In: Hadtörténelmi Közlemények, 126. (2013) 2. sz. 474. p.
- 30 *Vetera monumenta historica Hungariorum sacram illustrantia maximam partem nondum edita ex tabulariis Vaticanis deprompta collecta ac serie chronologica disposita*. I–II. Ed.: Theiner, Augustinus. Rom, 1859–1860. (továbbiakban: VMHH) I. 42. p.
- 31 *Urkundenbuch zur Geschichte der Babenberger in Österreich*. Bearb.: Zöllner, Erich – Fichtenau, Heinrich. I–IV. Wien, 1950–1997. (továbbiakban: BUB) IV/2. 125. p. (Nr. 1082.); *Barabás Gábor*: A pápaság és Magyarország a 13. század első felében. Pápai hatás – együttműködés – érdekellentét. Pécs, 2015. (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 5.) 132. p.
- 32 *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemae*. Ed.: Friedrich, Gustav et alii. I–V. Prag, 1904–1974. (továbbiakban: CDB) II. 245. p. (Nr. 255.)
- 33 BUB IV/2. 127. p. (Nr. 1084.) Hasonlóképp Bélának és a híveinek: VMHH 48., 49. p.
- 34 *Annales Claustro-neoburgenses*. 621. p. — Azt, hogy a konfliktus majdnem háborúvá fajult, jól mutatja egy Sienai Boncompagnusnál (1165/1170–1240 után) fennmaradt és feltételezhetően közvetlenül Magyarországról, talán Paulus Hungarustól származó információkra vissza-

számíthatott hasonlókra a mostani konfliktusban is. Ez pedig óvintézkedéseket, szövetségesek szerzését tette szükségessé, az osztrák herceg hátában székelő bajor herceg pedig ideális választásnak tűnt.

Ezzel párhuzamosan ráadásul a stájer–magyar határon is konfliktusokra került sor. Az elbeszélő kútfők sajnálatos módon hallgatnak a konkrét eseményekről,³⁵ az egyetlen forrás, ami fogódzót kínál, az 1225. június 6-án megkötött grazi béke fogalmazványa, amely lezárta az ellenségeskedést. A források hallgatása és a békeszerződés alapján valószínűleg sorozatos, esetleg elfajult határvillongásokról lehetett szó. Az ilyesféle határmenti csatározások szilárd és egyértelműen meghúzott határok hiányában, mindennaposnak számítottak, önmagukban nem tették szükségessé az uralkodó közbeavatkozását egészen addig, amíg intenzitásuk és számuk el nem ért egy kritikus mennyiséget. Erre pedig minden valószínűség szerint 1225-ben került sor.³⁶

Az 1225-ben kirobbant konfliktust végül csak Urachi Konrád³⁷ pápai legátus közvetítésével sikerült elcsitítani. A tárgyaláson a magyar királyt Jakab nyitrai püspök (1223–1241) képviselte, és igen valószínűnek tűnik, hogy a szerződés

menő levélminta, amelyben az osztrák herceg a császár és a német fejedelmek segítségét kéri Magyarországnak királya ellen, aki Konstancia befogadása miatt folyamatosan zaklatja országát. *Szovák Kornél*: Boncompagnus. Adalék a XIII. századi magyar történet külföldi forrásaihoz. In: Quasi libet et pictura. Tanulmányok Kubinyi András hetvenedik születésnapjára. Szerk.: Kovács Gyöngyi. Bp., 2004. 503–507. p.

35 Minden bizonnyal a szűkös forrásadottságokra vezethető vissza, hogy az összetűzés több, a korszakkal foglalkozó szakmunkából kimaradt. *Almási*, 2000.; *Kristó*, 2003.

36 Ezzel szemben gazdasági okokat és Bécs 1221-től fennálló lerakati jogát véli az összeütközések egyik okának Klaus Lohrmann. *Lohrmann, Klaus*: Die Babenberger und ihre Nachbarn. Wien–Köln–Weimar, 2020. (továbbiakban: *Lohrmann*, 2020.) 312. p. A magyar és a mérvadó osztrák kutatás álláspontja szerint viszont ezen kiváltságának Bécs csak sorozatos megerősítések és változtatások (1244, 1278, 1281, 1312, 1350) után a 14. században tudott valóban érvényt szerezni, illetve az 1351. évi módosítás csukta be a lerakati jog elkerülésére a korábbi időszakban végig fennálló kiskapukat, így nem tűnik valószínűnek, hogy ennek köze lett volna az 1225. évi osztrák–magyar (vagy akár osztrák–bajor) konfliktushoz. *Mayer, Theodor*: Zur Frage des Wiener Stapelrechts. In: Vierteljahrschrift für Sozial- und Wirtschaftsgeschichte, 10. (1912) H. 3. 355–358., 375–377. p.; *Skorka Renáta*: A bécsi lerakati Magyarországra vezető kiskapui. In: Történelmi Szemle, 54. (2012) 1–2., 7–8. p.

37 Portói érsek, bíboros, akit a pápa 1224 elején azzal bízott meg, hogy katonákat toborozzon a Birodalom területén a küszöbön álló kereszties hadjáratra, majd a Német Lovagrend ügyében kellett közbenjárnia a magyar királynál. Utóbbi megbízását nem tudta sikerre vinni, ezért a grazi tárgyalásról a Cseh Királyság felé vette az irányt. *Zimmermann, Harald*: Die Ungarnpolitik der Kurie und Kardinal Konrad von Urach. In: *Uő*: Siebenbürgen und seine hospites Theutonici. Köln–Weimar–Wien, 1996. (Schriften zur Landeskunde Siebenbürgens 20.) 151–152. p.; Kon-

fennmaradt piszkozatjellegű példánya is a magyar prelátus tollán született.³⁸ A grazi béke értelmében a herceg vállalta, hogy 1000 márkányi jóvátételt fizet az okozott károkért, valamint további 2000 márkát két részletben. A herceg fizetőképességét egy Bécsben élő, feltételezhetően mindkét fél által ismert és elismert zsidó polgár, Téka³⁹ szavatolta. A kártérítésért cserébe II. András elismerte a korábban vitatott hovatartozású Pinkafeld (Friedberg) Stájerországhoz tartozását és vállalta, hogy továbbra is fizeti a herceget különböző hűbérek után megillető évi 1000 márkát. A felek leszögezték, hogy az elfoglalt birtokokat és egyéb területeket vissza kell juttatni jogos tulajdonosuknak, a vitás kérdéseket pedig a királyi adománylevelek és/vagy a hűbéri adományokat igazoló dokumentumok felmutatásával tervezték rendezni. A herceg és emberei vállalták, hogy nem akadályozzák a magyarok várépítéseit a térségben, továbbá szabaddá tették a malomépítést és a malomhasználatot.⁴⁰ A két fél tehát átlátható birtokviszonyok teremtésére, valamint a határvonal egyértelmű tisztázására törekedett a térségben.

Ezek és néhány személyi kérdés tisztázása után a szerződés egy rövid bevezetés elejéig a „nagypolitikára” is kitekint. Megtudjuk, hogy II. András ígéretet tett, hogy erőfeszítéseket fog tenni VI. Lipót és Henrik isztriai örgróf (1204–1228), valamint I. Lajos bajor herceg kibékítésének érdekében. Amennyiben a békekötésre minden igyekezete ellenére a kijelölt időpontig nem kerülne sor, vállalta, hogy lemond a bajorok támogatásáról.⁴¹ A szerződés eme passzusa minden bizonnyal I. Lajos és II. András fentebb már említett szövetségére, illetve a bajor herceg

rad von Urach. In: Delegat Online <http://delegatonline.pte.hu/search/persondatasheet/id/203> (Letöltés ideje: 2020.08.18.)

- 38 *Dienst, Heide*: Zum Grazer Vertrag von 1225 zwischen Herzog Leopold VI. von Österreich und Steier und König Andreas II. von Ungarn. In: *MIÖG*, 9. (1982) (továbbiakban: *Dienst*, 1982.) 10. p.; *Rudolf Veronika*: Nyitrai püspökök a diplomácia szolgálatában az 1220-as években. In: *Turul* 92. (2019) (továbbiakban: *Rudolf*, 2019.) 35. p.
- 39 Téka a második név szerint ismert zsidó a középkori Osztrák Hercegség területén. A grazi békét követően Magyarországon tűnt fel II. András kamarabérlőjeként. A beregi egyezmény megkötése után Bécsbe költözött, ahol házzal rendelkezett, majd több polgárral hitelüzletbe kezdett, de IV. Béla uralkodása alatt ismét visszatért hazánkba, sőt feltételezhető, hogy fia, Henel kamaraispánsága idején is befolyással volt a magyar pénzverés irányítására. *Brugger, Evelin*: Von der Ansiedlung bis zur Vertreibung. Juden in Österreich im Mittelalter. In: *Brugger, Evelin et alii*: *Geschichte der Juden in Österreich*. Wien, 2013. 126–127. p.; *Gyöngyössi Márton*: 13. századi esztergomi és budai kamaraispánok. In: *Az Érem*, 71. (2015) 2. sz. 6–7. p.
- 40 BUB IV/2. 140–141. p. (Nr. 1099.) Fordítása: Magyar–osztrák békekötés. Ford.: Köblös József. In: *Magyar békeszerződések*. (1000–1526). Szerk.: Köblös József – Süttő Szilárd – Szende Katalin. Pápa, 2000. 59–62. p.
- 41 BUB IV/2. 141. p. (Nr. 1099.); *Dienst*, 1982. 18., 31., 35–38. p.; *Lohrmann*, 2020. 313. p.

VI. Lipót elleni merényletkísérletére reflektál. A szűkös forrásadatok alapján úgy tűnik, hogy a magyar király nem keveredett mélyen bele az osztrák herceg elleni összeesküvésbe, vagy az unokatestvérek 1225-re már rendezték ez irányú konfliktusukat, hiszen a békeszerződés bizonyosan nem hagyott volna szó nélkül egy ilyen esetet. A forrás alapján ugyanakkor I. Lajossal nem alakultak hasonlóan gördülékenyen a dolgok. Értelmszerűen a bajor herceg és II. András korábbi együttműködése tette alkalmassá a magyar királyt a közvetítésre a Wittelsbachok és a Babenbergekközött, ahogyan az isztriai örgróf számára is elfogadható lehetett korábbi sógorának közbenjárása. Míg az osztrák herceget nyilvánvalóan az életét veszélyeztető merényletkísérlet miatt kellett megbékíteni, addig Henrik és Lajos között területi kérdések vártak tisztázásra. A Sváb Fülöp 1208. évi meggyilkolása miatt gyanúba keveredett Henrik (és fivére, Ekbert bambergi püspök) ugyanis IV. Ottó ítéletének értelmében elvesztette területeit, amiket I. Lajos rögvest birtokba vett. Bár 1211-ben rehabilitálták a fivéreket, Lajos mégsem volt hajlandó visszadni Henrik bajor területen fekvő birtokait.⁴² Arról megint csak nem tájékoztatnak a források, hogy II. András beváltotta-e fentebbi ígétét, az osztrák–magyar viszony azonban kétségkívül javulásnak indult. Joggal feltételezhető továbbá, hogy I. Lajos és Henrik is a békülés útjára lépett, mivel az örgróf 1228-ban visszakapta a bajor területeken fekvő birtokai egy részét.⁴³

E fejlemények azonban hosszú távon nem bizonyultak tartósnak. Az 1220-as évek második felében rendkívüli mértékben megromlott mind a bajor–osztrák, mind az osztrák–cseh viszony, főként (VII.) Henrik római király (1220–1235) házassága miatt. A házasulandó korba lépett császári sarjért komoly versengés indult meg az 1220-as évek derekán: VIII. Lajos francia (1223–1226), III. Henrik angol (1216–1272), I. Ottokár cseh király, VI. Lipót, de még II. András is tett egy próbát. Kezdetben angol–francia vetélkedésre lehetett számítani: míg II. Frigyes 1223-ban felújította a német trónviszály idején jó szolgálatot tett Stauf–Capeting szövetséget, addig Engelbert kölni érsek (1216–1225) az angol királyi dinasztiával igyekezett rokonságot teremteni, amitől egyrészt gazdasági előnyöket remélt Köln számára, másrészt csökkenteni akarta a Birodalom nyugati részére nehezedő francia nyomást.⁴⁴ A Capeting-szövetség tervét végül a kölni érsek futtatta zátonyra, az angol frigy azonban a Birodalom fejedelmeinek elutasításán bukkott

42 Patze, 1981. 38. p.

43 Kraus, 1981. 183. p.; Schütz, 1993. 87–89. p.

44 Huffman, Joseph P.: Cologne Archbishops. Territorialpolitik, Marriage Negotiations, and Imperial Relations with England. In: *Uő: The Social Politics of Medieval Diplomacy. Anglo-German Relations (1066–1307)*. Michigan, 2000. 224. p.

el áprilisban a frankfurti gyűlésen.⁴⁵ Az 1225 januárjában Ulmban megrendezett *Hoftagon* ezért mind II. András, mind I. Ottokár „versenybe szállt” a vőlegényért, ám előbbi ajánlata valószínűleg a menyasszony-jelölt — aki véleményem szerint csak Jolántával lehet azonos — fiatal kora miatt vagy a kései ajánlattétel okán nem talált elfogadásra. Mindezt annak ellenére, hogy Walter carlisle-i püspök III. Henrik angol királynak írt jelentése szerint a magyar király ajánlotta a legnagyobb hozományt.⁴⁶ A választás így végül I. Ottokár legkisebb leányára, Ágnesre⁴⁷ esett. A frankfurti gyűlés után az arát az esküvő előkészítésének idejére Bécsbe küldték, legendája⁴⁸ szerint azért, hogy majd VI. Lipót adja át férjének, de minden bizonnyal az is a célok között szerepelt, hogy az eddig főleg apácák között nevelkedett Ágnes elsajátítsa a császári udvarban dívó etikettet és nyelvet.⁴⁹ A jövő azonban mást tartogatott számára.

VI. Lipót 1225 nyarán, a grazi béke megkötését követően IV. Lajos türingiai tartománygróf (1217–1227) követeivel Itáliába utazott, ahol a pápától szerzett diszpenzáció birtokában rávette II. Frigyes császárt a menyasszony személyét érintő döntése újragondolására. A tartománygróf környezetében született

45 Annales S. Pantaleonis. 838. p.; *Gramsch, Robert*: Das Reich als Netzwerk der Fürsten. Politische Strukturen unter dem Doppelkönigtum Friedrichs II. und Heinrichs (VII.) 1225–1235. Ostfildern, 2013. 99–100. p.

46 CDB II. 258. p. (Nr. 266.); *Hausmann, Friedrich*: Kaiser Friedrich II. und Österreich. In: Probleme um Friedrich II. Hrsg.: Fleckenstein, Josef. Sigmaringen, 1974. (Vorträge und Forschungen 16.) (továbbiakban: *Hausmann*, 1974.) 240–241. p.

47 A később szentté avatott Ágnes I. Ottokár és Árpád-házi Konstancia legkisebb lánya, feltételezhetően 1211-ben született. Szülei először Szakállas Henrik sziléziai herceg és Meráni Hedvig kisebbik fiával jegyezték el. A kis Ágnes a trebnitzi ciszterci monostorban nevelkedett, vőlegénye azonban három év múlva váratlanul elhunyt, így visszatért Csehországba. Következő éveit a doxani premontrei monostorban töltötte, mígnem eljegyezték Henrikkel. *Polc, Jaroslav*: Agnes von Böhmen. 1211–1282. Königstochter, Aebtissin, Heilige. München, 1989. 11., 19–24. p.

48 Szent Ágnes legendáját valószínűleg a kanonizációjára vetette papírra egy ferences szerzetes 1328 előtt, amelyhez Assisi Szent Klára és Meráni Szent Hedvig életrajzát használhatta mintának. Az ismeretlen szerző a hangsúlyt Ágnes misztikus jámborságára, szegénységének és alázatának dicséretére helyezte. A legendában több következetlenség és önellentmondás található, a cseh történelemre vonatkozó információi azonban nagyrészt helytállóak. *Nechutová, Jana*: Die lateinische Literatur des Mittelalters in Böhmen. Köln–Weimar–Wien, 2007. 144–145. p.

49 „Candor lucis eterne – Glanz des ewigen Lichtes”. Die Legende der Heiligen Agnes von Böhmen. Hrsg.: Schneider, Johannes OFM. Mönchengladbach, 2007. 26. p.

Reinhardsbrunni Krónika⁵⁰ minden leplezés nélkül közli, hogy a császár mihelyt „a szorgos tárgyalások okát megvizsgálta, megtagadta a cseh király leányának a fiával, Henrik királlyal való eljegyzését, és átengedte az osztrák herceg leányának [a lehetőséget arra], hogy összeházasodjon Henrik királlyal.”⁵¹ A hivatalos eljegyzés, továbbá az Ottokár és I. Lajos bajor herceg által közösen felajánlott 45 000 márká hozomány ellenére Henriknek tehát mégis Margitot⁵² kellett feleségül vennie, Lipót pedig hazaküldte Csehországba az időközben feleslegessé vált Ágnest.⁵³ A fegyveres összetűzésekhez vezető konfliktus hatására a Magyar Királyság választani kényszerült szövetségesei között, amely választás — VI. Lipót minden erőfeszítése ellenére — a cseh sógorra és ezzel közvetetten a bajorokra esett.⁵⁴

-
- 50 A reinhardsbrunni monostorban 1340–1349 között keletkezett krónika a középkori tüingiai történetírás egyik legfontosabb forrása az 527–1338 közti időszakra. Első része a 12. század végéig terjed és a mára már elveszett Reinhardsbrunni Évkönyv adatait tartalmazza, második része a 12–13. század fordulójára vonatkozó tudósításokat tartalmaz egy ránk nem maradt gesztára, továbbá a *Historia Reinhardsbrunnenses*re támaszkodva. A harmadik rész az 1200 és 1227 közötti eseményeket öleli fel IV. Lajos tüingiai tartománygróf 14. századi életrajzából és Árpád-házi Szent Erzsébet legendájából merítve. A negyedik, 1227 utánra vonatkozó rész Erfurti Péter és az Erfurti Minorita híradásait vegyíti. *Körmendi*, 2019. 109–110. p.
- 51 „cum causam negotii diligentius inspexisset, renuit desponsationem filie regis Bohemie cum filio suo Heinrico rege Romanorum et indulsit filie ducis Austrie contrahere matrimonium cum filio suo” – *Chronica Reinhardsbrunnensis*. Ed.: Holder-Egger, Oswald. In: MGH SS XXX/1. (továbbiakban: *Chronica Reinhardsbrunnensis*.) 606. p.
- 52 Margit VI. Lipót és Angelosz Teodóra legidősebb, 1210–1211 körül született lánya. *Penth, Sabine*: Margarete von Babenberg. Römische Königin – Herzogin von Österreich – Königin von Böhmen. In: *Frauen der Staufer*. Hrsg.: Reuß, Karl-Heinz. Göppingen, 2006. (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst 25.) 90. p.
- 53 *Prinz, Friedrich*: Böhmen im mittelalterlichen Europa. Frühzeit, Hochmittelalter, Kolonisationsepoche. München, 1984. 122–123. I. Lajos számára több szempontból is kívánatos lett volna Ágnes „győzelme”. Egyrészt neki magának nem voltak leányai, így kiházasításukkal nem tudta elérni a hön áhított királyközelséget, rokonával viszont komoly esélye lett volna rá. Másrészt lehetősége nyílt volna régi ellenlábasai, a Babenbergek és szövetségeseik, a Bajor Hercegséget szorongató Merániak háttérbe szorítására a Birodalomban. *Schlütter-Schindler*, 2004. 625–626.
- 54 I. Ottokár például már 1226-ban betört az Osztrák Hercegségbe. *Chronica Reinhardsbrunnensis*. 606. p. A magyar állásfoglalásra: *Rudolf*, 2019. 35–36. p. A frigy meghiúsulása természetesen I. Lajos számára is sérelmes volt, amit a császár is felismert és mintegy fájdalomdíjúl Reichsverweserré nevezte ki fia mellé. Az 1220-as évek második felében azonban egyre inkább VI. Lipót befolyása érvényesült az ifjú római király felett, ráadásul utóbbi fiának, Harcias Frigyesnek a Meráni Ágnessel kötött házassága is rontott a helyzeten. *Kraus*, 1981. 183–184. p.

3. Egy dinasztikus kapcsolat felé

A közös ellenség indukálta közeledés még inkább felerősödött VI. Lipót fiának, II. (Harcias) Frigyesnek (1230–1246) az uralkodása alatt. A herceg szinte minden évben konfliktusba került valamelyik szomszédjával vagy akár többel is egyszerre. 1233-ban például mind a bajor, mind pedig a magyar, sőt a cseh fronton is háborús eseményekre került sor. Az első lépést az újdonsült bajor herceg, II. Ottó (1231–1253) tette meg: az év nyarán betört Ausztriába — talán, hogy megakadályozzon egy ellene irányuló, közös Babenberg–Meráni akciót,⁵⁵ vagy azért, hogy visszaszerezze a korábban Bajorországhoz tartozó Enns feletti területeket,⁵⁶ de az sem zárható ki, hogy Formbach előző évi elfoglalását kívánta megtorolni⁵⁷ —, felégette a lambachi monostort és annak földjeit, bevette Welst, majd hazatért. A bajor betörésről a közvetlenül is érintett Lambachi Évkönyv,⁵⁸ a Salzburgi Főszékeskáptalan Évkönyve,⁵⁹ és az utóbbit szó szerint átvevő Altaichi Hermann⁶⁰ számol be, ám a bajor hadsereg távozásának, illetve Harcias Frigyes tétlenségének indokát egyik sem említi.⁶¹ (Utóbbi oka egyébként a herceg által ugyanekkor indított morva hadjárat volt.) Harcias Frigyes beavatkozására végül nem is volt

55 *Spindler*, 1969. 37. p.; *Kraus*, 1981. 185. p.

56 *Hödl*, 1981. 296. p. — Ugyanakkor a betörés irányát figyelembe véve, ez a lehetőség tűnik a kevésbé valószínűnek.

57 Ezt a lehetőséget Walter Pohl vetette fel, ám az erről tájékoztató forrást nem nevezte meg. *Pohl, Walter: Die Welt der Babenberger*. Wien, 1995. 272. p.

58 A lambachi monostorban keletkezett, kb. húsz szerző által vezetett évkönyv 1197 és 1283 között tárgyalja az eseményeket. Az apátok váltakozását leszámítva birodalmi nézőpont dominál osztrák–bajor szemszögből. Nagyban épít a Melki és az Admonti Évkönyvekre. *Körmendi*, 2019. 64–65. p.

59 A salzburgi Szent Rupert–székeskáptalanban keletkezett, részben a régebbi salzburgi, részben az újabb osztrák tradíciókra, elsősorban a Melki Évkönyvre építő évkönyv alapszövege Krisztus születésétől 1286-ig számol be az eseményekről. 1139-től nagyrészt önálló értesítéseket hoz, csak néhány esetben merít észak-itáliai kútfőkből. A 14. századból három folytatása ismert. *Körmendi*, 2019. 74. p.

60 Hermann 1242-től az 1273–1275 között bekövetkezett haláláig a niederaltaichi bencés monostor apátja volt. Élete során hat írással is gazdagította a középkori történetírást, amelyek közül az Évkönyvek Michelsbergi Frutolf és Aurai Ekkehard krónikáját folytatva, az 1137 és 1273 közötti eseményeket őrizte meg. 1234-ig több osztrák kútfő információit vegyíti, utána azonban saját értesítésekre támaszkodik. Művét később három fázisban (1273–1291, 1287–1301, 1273–1303) folytatták. *Körmendi*, 2019. 94–95. p.

61 *Annales Lambacenses*. Ed. Wattenbach, Wilhelm. In: MGH SS IX. 558. p.; *Annales Sancti Rudberti Salisburgenses*. Ed. Wattenbach, Wilhelm. In: MGH SS IX. (továbbiakban: *Annales S.*

szükség, mivel (VII.) Henrik római király augusztus folyamán több fejedelem társaságában betört Bajorországba. A támadás bizonyára elegendő motivációt jelentett a hercegnek a hazatérésre, bár ez sem mentette meg a vereségtől és a megaláztatástól: Henrik csak a salzburgi érsek közbenjárása tett le a hercegség teljes megsemmisítéséről, II. Ottó pedig kénytelen volt a békéért cserébe túszul adni elsőszülött fiát, Lajost is.⁶² Harcias Frigyes említett morvaországi hadjáratával párhuzamosan pedig lezajlott egy kisebb volumenű magyar betörés Stájerországba, később pedig maga II. András vezetett hadat az Osztrák Hercegség ellen.⁶³

Harcias Frigyes uralkodását számtalan hasonló összetűzés tarkította, amivel hosszútávon egyértelműen saját maga ellen dolgozott. Ez legkésőbb 1236-ban számára is nyilvánvalóvá vált, amikor is különböző panaszok miatt a császár és a szomszédos fejedelmek összehangolt támadást indítottak a hercegségek ellen. Az intervencióban a Birodalom részét képező Bajor Hercegség és Cseh Királyság seregei is részt vettek, így az ellenséges viszony 1238-ig konstansnak tekinthető.⁶⁴ Ebben az évben azonban változás következett be a cseh–osztrák, illetve a bajor–osztrák relációban. A herceg elleni fellépésben oroszlánrészt vállaló I. Vencel cseh király (1230–1253) és II. Ottó bajor herceg ugyanis területszerzésben reménykedett erőfeszítéseik kompenzációjaképp, II. Frigyes császár azonban a Birodalomra háramoltatta vissza a Harcias Frigyes-től elkobzott és elárvultnak tekintett Osztrák és Stájer Hercegségeket.⁶⁵ Ennek hatására Vencel és II. Ottó átállt a császárral ismét harcban álló pápa oldalára, ellenkirály választását tették tervbe, majd szövetséget kötöttek Harcias Frigyessel a hercegségek visszaszer-

Rudberti Salisburgenses.) 785. p.; Hermannus Altahensis abbas: Annales. Ed. Jaffé, Philipp. In: MGH SS XVII. (továbbiakban: Hermannus Altahensis abbas: Annales.) 393. p.

62 Annales S. Rudberti Salisburgenses. 785. p.

63 *Roháč, Peter*: Fridrich II. Babenberský a jeho boje s Uhorským a Českým Kráľovstvom 1230–1246. In: *Vojenská historia*, 19. (2015) č. 3. 6–16. p.; *Rudolf Veronika*: Cseh–magyar–osztrák kapcsolatok II. (Harcias) Frigyes uralkodása alatt (1230–1246). In: *Fons*, 24. (2018) (továbbiakban: *Rudolf*, 2018.) 10–19. p.

64 Hermannus Altahensis abbas: Annales. 393. p.; Annales Sancrucenses. 638. p.; *Görich, Knut*: Normen im Konflikt. Kaiser Friedrich II. und der „Prozess“ gegen Herzog Friedrich den Streitbaren von Österreich. In: *Herrschaftsräume, Herrschaftspraxis und Kommunikation zur Zeit Kaiser Friedrichs II.* Hrsg.: Görich, Knut – Keupp, Jan – Broekmann, Theo. München, 2008. 369–391. p.

65 *Palacký, František*: Geschichte von Böhmen. Grösstentheils nach Urkunden und Handschriften. II. Böhmen als erbliches Königreich unter den Přemysliden vom Jahre 1197 bis 1306. Prag, 1866. 107. p.; *Hausmann*, 1974. 253. p.

zésére.⁶⁶ A támogatásért cserébe utóbbi ígéretet tett Vencelnek, hogy átadja az Osztrák Hercegség Dunától északra fekvő területeit, valamint, hogy feleségül adja unokahúgát, Gertrúdot⁶⁷ a cseh király elsőszülött fiához, Ulászló morva örgrófhhoz.⁶⁸ A herceg 1239 karácsonyára végül maradéktalanul visszaszerezte területeit, az azonban a források hallgatásának fényében igenesak kérdéses, hogy valóban számíthatott-e cseh–bajor segítségre. Mindazonáltal az uralmát biztonságban tudó Harcias Frigyes már nem kívánta betartani korábban tett ígéreteit, így szövetségesei várakozásaival ellentétben nem csatlakozott a császárellenes szervezkedéshez, hanem épp ellenkezőleg, felvette a kapcsolatot II. Frigyesel és rendezte viszonyát a Birodalommal. Értelmezése szerint ez a lépés feleslegessé tette a cseh király szövetségét, hiszen egyedül is stabilizálta helyzetét, vagyis az utóbbinak tett ígéretnek végrehajtása alól automatikusan felmentést nyert. Vencel azonban egészen másképp értékelte a fejleményeket és a későbbiekben sem volt hajlandó lemondani a beígért — és a herceg gyermektelenségének fényében komoly lehetőségeket magában hordozó — frigről, legfeljebb a Duna feletti területek átadásáról. Ragaszkodásának több ausztriai betöréssel (1240, 1245–1246) adott nyomatékot.⁶⁹

II. Ottó esetében nem tudunk a szövetség ellentételezésének formájáról, továbbá úgy tűnik, hogy a jó viszony 1239 után sem szűnt meg teljesen a két fél között, vagy legalábbis visszatáltak egymáshoz, amit leginkább egy dinasztikus kapcsolat kilátásba helyezése bizonyít. 1243-ban Harcias Frigyes gyermektelenség ürügyén elvált második feleségétől, Meráni Ágnessel.⁷⁰ Ez is jól mutatja, hogy az idő előrehaladtával a herceg számára egyre sürgetőbbé vált egy örökös nemzése, hiszen már fivérei sem voltak az élők sorában, ráadásul utánuk sem

66 *Lechner, Karl*: Die Babenberger. Markgrafen und Herzöge von Österreich. 976–1246. Wien, 1994. 285. p.; *Kraus*, 1981. 186. p.

67 Gertrúd Harcias Frigyes bátyjának, Kegyetlen Henriknek a Turingiai Ágnessel kötött házasságából származó egyetlen gyermeke volt. Életéről bővebben: *Meier, Hermann*: Gertrud. Herzogin von Österreich und Steiermark. In: Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark, 23. (1927) 5–38. p.

68 *Žemlička, Josef*: Die Tradition der Babenbergisch–Přemyslidischen Heiratsverbindungen. In: Böhmisches–österreichische Beziehungen im 13. Jahrhundert. Österreich (einschließlich Steiermark, Kärnten und Krain) im Großprojekt Ottokars II. Přemysl, König von Böhmen. Vorträge des internationalen Symposiums vom 26. bis 27. September 1996 in Znam. Hrsg.: Bláhová, Marie – Hlaváček, Ivan. Prag, 1998. 82. p.; *Vaniček, Vratislav*: Velké Dějiny zemí Koruny České II. 1197–1250. Paseka–Praha–Litomyšl, 2000. 347–348. p.

69 *Hausmann*, 1974. 262–263. p.; *Rudolf*, 2018. 32., 41–42. p.

70 BUB IV/2. 261. p. (Nr. 1241.)

maradt férfi örökös (csak a már említett Gertrúd), ami a herceg halála esetén a Babenberg-dinasztia fiági kihalásával fenyegetett. Éppen ezért rögvest új feleség után nézett, akit a bajor herceg leányában, Erzsébetben talált meg. Az eljegyzésre valószínűleg még 1243-ban sor került.⁷¹

Ezzel párhuzamosan II. Ottó egy másik dinasztikus házasság tető alá hozásáról is tárgyalni kezdett, méghozzá a Harcias Frigyessele kifejezetten ellenséges viszonyt fenntartó IV. Béla magyar királlyal. A két szomszéd tatárjárás óta fennálló feszült viszonya közismert volt a kortársak előtt,⁷² ami különösen érdekessé teszi II. Ottó lépését: a bajor herceg ugyanis Altaichi Hermann és az Osterhofeni Évkönyv⁷³ alapján 1244-ben eljegyezte másodszületett fiát, Henriket IV. Béla leányával, Erzsébettel.⁷⁴ A források hallgatnak arról, hogy ki volt a kezdeményező, de tulajdonképpen mindkét fél számára előnyös és már-már logikus lépés volt a szövetségkötés. IV. Béla szempontjából egy szövetséges a herceg hátában mindenképpen haszonnal kecsegtetett. Ez a Harcias Frigyes és Erzsébet közötti frigy létrejötte esetére is igaz, hiszen IV. Béla joggal építhetett arra, hogy újdonsült rokona nem fogja támogatni az osztrák herceget a Magyar Királyság ellen. II. Ottó számára pedig egyfelől vonzó lehetett a híd szerep a két ország között, hiszen így mindenképpen élvezhette volna mindkét szövetség előnyeit, másfelől pedig a legrosszabbra, azaz az osztrák–bajor viszony újbóli megromlására készülve, neki is lett volna egy szövetségese Harcias Frigyes hátában.

Henrik és Árpád-házi Erzsébet eljegyzésére tehát 1244-ben sor is került, a menyasszonyt Türje nembeli Fülöp dömösi prépost és királynéi alkancellár, ké-

71 *Goetz, Elke*: Elisabeth von Bayern, Gemahlin Konrads IV. und Meinhards II. von Görz–Tirol. In: *Frauen der Staufer*. Hrsg.: Reuß, Karl-Heinz. Göppingen, 2006. (Schriften zur staufischen Geschichte und Kunst. Band 25.) (továbbiakban: *Goetz*, 2006.) 151. p.

72 Erre bővebben: Rogerius: *Carmen miserabile*. Ed.: Juhász, Ladislaus. In: *Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae gestarum*. Ed.: Szentpétery, Emericus. II. Bp., 1938. 566., 574–576. p.; *Rudolf*, 2018. 32–37. p.

73 Az osterhofeni premontréi monostor évkönyve a 43 és 1313 közötti időszakra, rövid kiegészítéssel az 1365 és 1433 közötti eseményekhez. 1300-ig ismert források kompilálása Altaichi Hermann évkönyvének folytatását egészítve ki, utána viszont önálló és részletes híradásokat tartalmaz. *Körmendi*, 2019. 97. p.

74 *Hermannus Altaicensis abbas*: *Annales*. 395.; *Annales Osterhovienses*. Ed. Wattenbach, Wilhelm. In: *MGH SS XVII*. 544. p. A magyar szakirodalom mindeztidáig nem foglalkozott behatóbban a friggyel. Említi: *Pauler*, 1899. II. 222. p. (évszám nélkül); *Varga*, 2003. 270. p. (1245-re datálva.)

sőbbi esztergomi érsek kísérte el Bajorországba.⁷⁵ Erzsébet születését Wertner Mór 1236–1237-re datálta, vagyis 1244-ben még csak 7–8 éves lehetett, Henrik pedig 1235-ben látta meg a napvilágot, így ő is csak 9 éves volt, vagyis ekkor valóban csak az eljegyzésre került sor, a tényleges esküvőt pedig csak az 1250-es évek elején tartották meg.⁷⁶

Ezzel szemben a másik fronton bekövetkezett a „legrosszabb”: Harcias Frigyes és Wittelsbach Erzsébet esküvője meghiúsult, minek következtében a magyar–bajor szövetség egyértelműen osztrákelenes élt kapott.⁷⁷ A kedvezőtlen fordulat mögött egy határvidéki incidens állt: bizonyos waldecki rablók elfoglaltak Rüdiger passauai püspök (1233–1249) Obernberg nevű várát és a környéket fosztogatták, a főpap pedig egyedül nem tudott fellépni ellenük, ám mivel ekkor újfent feszült viszonyban állt II. Ottóval, inkább az osztrák herceghez fordult segítségért. Harcias Frigyes épp ekkortájt, 1245-ben indult Itáliába a császárhoz, hogy a hercegségek rangemeléséről tárgyaljanak,⁷⁸ útja pedig a német területeken át vezetett, így segítőt kezet nyújtott a főpapnak. A Garsteni Évkönyv leírásából tudható, hogy sikeresen ki is verte a rablókat Obernbergből, majd továbbvonult a Bajor Hercegségbe, hogy meglátogassa jegyesét és ajándékokkal halmozza el annak családját. Ugyanakkor az is kiderül, hogy Harcias Frigyes azt gyanította, hogy a püspök összejátszik a rablókkal, így megtorlásul leromboltatta a Passauhoz tartozó Ebersberg várát és más módon is zaklatta a főpapot. Jelesül nem adta vissza neki Obernberg várát, amit a főpap nem meglepő módon rossz néven vett.⁷⁹

Így amikor Harcias Frigyes Itáliába távozott, Rüdiger mégiscsak felvette a kapcsolatot II. Ottóval, aki szintén nem értékelhette pozitívan, hogy leendő veje hirtelen szert tett egy komolyabb erődítményre az osztrák–bajor határvidéken. Ottó ezért kihasználva a Babenberg távollétét, megostromolta a várát, azonban nem boldogult vele, ezért a herceg visszatérésének hírére sietve visszavonult. Ugyan az évkönyv azt írja, hogy II. Ottó azért ostromolta meg Obernberget, mert

75 Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke Szerk.: Szentpétery Imre – Borsa Iván. I–II. Bp., 1923–1987. 926. sz.

76 Wertner Mór: Az Árpádok családi története. Nagybecskerek, 1892. (Történeti nép- és földrajzi könyvtár 51.) 481., 483. p.

77 Boshof, 2000. 427. p. Erzsébet nem sokkal később IV. Konrád római királlyal kelt egybe. Goetz, 2006. 152. p.

78 Koller, 19 Koller, Heinrich: Das „Königreich“ Österreich. Graz, 1972. (Kleine Arbeitsreihe des Instituts für Europäische und Vergleichende Rechtsgeschichte 4.) 72. 18–19. p.

79 Annales Garstenses. 597. p.

a herceg nem akarta feleségül venni a lányát,⁸⁰ de ezt más források nem támasztják alá, ezen kívül Harcias Frigyesnek továbbra sem volt örököse — nem tűnik valószínűnek, hogy a királyi rang megszerzéséért folytatott törekvései közepette erről lemondott volna —, így nem volt oka elállni a jegyességtől. Ráadásul maga a forrás sem támasztja alá ezt az értelmezést, hiszen Frigyes Itáliába való indulása előtt látogatást tett a Wittelsbachoknál, ami a kútfő szerint rendben zajlott.⁸¹ Ha szakításra került volna sor a két fél között, akkor bizonyára nem hallgatta volna el azt az igencsak jól értesült szerző. Emiatt inkább valamiféle visszavetített információval vagy egyszerű tévedéssel, találgatással állhatunk szemben véleményem szerint. Mindazonáltal ezen történések fényében nem meglepő, hogy az osztrák–bajor dinasztikus kapcsolat végül nem jött létre, IV. Béla pedig újdonsült szövetségeseinek elvesztése vagy magára haragítása nélkül készülhetett az osztrák herceggel való végső összecsapásra.

4. Összegzés

A XIII. század első felének magyar–bajor kapcsolatai egy sajátos ívet mutatnak, amelyről a fentebbiek fényében a következők állapíthatók meg: a század elején alapvetően csak rendszertelen érintkezéseket — Wittelsbach Konrád mainzi érsek közvetítése Imre és András herceg viszályában, valamint Rüdiger passauai püspök látogatása Magyarországon és követváltásai Imrével — hagyományoztak ránk a kútfőink, amelyekkel kapcsolatban ugyan felvetődhet a két dinasztia közötti kapcsolatfelvétel lehetősége, ám a szegényes forrásbázis tükrében ez nem lehet több mint pusztán feltételezés.

A későbbiekben azonban három tényező egyre közelebb vitte egymáshoz a két dinasztiát. Egyrészt I. Lajos bajor herceg és Csehországi Ludmilla házassága révén, a magyar uralkodócsaláddal is rokonságban álló cseh Přemyslidák hidat alkottak az Árpádok és a Wittelsbachok között, másrészt pedig létrejött egy ezzel szorosan összefüggő politikai érdekközösség. II. András uralkodásától kezdve ugyanis mindhárom ország a Staufokat — előbb Sváb Fülöpöt, 1211-től pedig II. Frigyeset — támogatta a korszak Európáját lázban tartó német trónviszályban. Ezen két tényező azonban ekkor még nem bizonyult elegendőnek a Magyar Királyság és a Bajor Hercegség szövetségéhez, ami véleményem szerint a magyar király Merániakkal és Babenbergekkal fennálló baráti viszonyára vezethető visz-

80 Uo. 597. p.

81 Annales Garstenses. 597. p.

sza. Ahogy fentebb is uraltam rá, a bajor hercegek egyfelől területi igények, másfelől pedig hatalmi kérdések, a Birodalomban betöltött pozíció miatt rivalizáltak a két dinasztiával. Ebből kiindulva pedig a harmadik tényező, ami a magyar–bajor közeledés beteljesüléséhez szükségeltetett, nem más volt, mint egy közös ellenség — lehetőség szerint a „problémás” szövetségesek közül.

Erre az alkalom az 1220-as évek derekán érkezett el, amikor II. András szövetezésre adta a fejét I. Lajos bajor herceggel unokatestvére, VI. Lipót ellen, mivel utóbbi befogadta engedetlen fiát és kész volt fegyverrel is megvédeni. Ez a tendencia, vagyis az, hogy a közös ellenséggé váló osztrák (és stájer) herceg sodorja egyre közelebb a földrajzilag igencsak távol élő feleket, az utód, Harcias Frigyes uralkodása alatt is folytatódott, sőt mondhatni felerősödött, és végül konkrét dinasztikus kapcsolathoz vezetett.

Árpád-házi Erzsébet és a későbbi XIII. Henrik alsó-bajor herceg (1255–1290) 1244. évi eljegyzésére meglepő időpontban, az osztrák–bajor kapcsolatok szorosabbra fonásával egy időben került sor. II. Ottó tulajdonképpen két vasat tartott a tűzben, és idealista módon szövetségre törekedett az egymással a tatárjárás óta köztudottan rossz viszonyban álló IV. Bélával és Harcias Frigyessel. Lehetségesnek tartom, hogy a bajor herceg egyfajta híd szerepet kívánt betölteni a két fél között, biztosítva magának a különböző oldalakról várható előnyöket, de legalábbis bebiztosította magát arra az esetre, ha valamelyikükkel megromlana a viszonya. Előrelátása kifizetődő volt, ugyanis félelme 1245-ben valósággá vált: egy határmenti incidens következtében felbomlott az eljegyzés Harcias Frigyes és leánya, Erzsébet között, a két herceg pedig visszatért az ellenséges viszonyhoz. II. Ottó és IV. Béla szövetsége pedig ennek fényében a magyar király előnyére átalakult, és kétségkívül osztrákellenes élt kapott.

Henrik és Árpád-házi Erzsébet házassága azonban nem csak azért kiemelkedően fontos, mert Szent István és Gizella egybekelése óta ez volt az első valóban jelentős dinasztikus kapcsolat az Árpádok és a Bajor Hercegséget uraló Wittelsbachok között, hanem azért is, mert alapvetően határozta meg a 13. század második felének magyar–bajor kapcsolatait és egyben a régió életét is. Jelentősége viszont jóval túlmutat ezen is, hiszen a Wittelsbachok e frigyre alapozva jelenthették be igényüket az Árpád-ház 1301. évi kihalása után a magyar trónra.

